

Wandelen, fietsen en poëzie lezen in het Land van Ravenstein

Liefde voor de poëzie kan zo ver gaan, dat je er een nacht voor opblijft of er een hele dag voor in de houding zit. Je kunt er, in schoolverband, ook maanden aan werken om aan de hand van een thema gedichten te visualiseren. Zou het niet ook erg aardig zijn om met een geïnteresseerd groepje op de fiets te stappen en waardering voor een landschap te combineren met het onderweg lezen van gedichten die op een of andere manier met dat landschap hebben uit te staan? De auteur nam de fiets en liet zich gaan. In het Land van Ravenstein.

Wam de Moor Als liefhebbers van gedichten kunnen we dag en nacht naar voordragende dichters luisteren. Poetry International in Rotterdam, de Nacht van de Poëzie in Vredenburg of de Dag van de Poëzie weer ergens anders. En dankzij het Voordrachtfestival kun je in Nijmegen gemakkelijk drie avonden achter elkaar het luisteren combineren met kijken naar de leerlingen van de plaatselijke scholengemeenschappen. Jaarlijks brengen die, na flinke oefensessies, aan de hand van een ander thema een groot aantal gedichten en prozafragmenten op de planken in een combinatie van muziek, theater en dans. Dat zijn bewonderenswaardige activiteiten, waarvoor veel leerlingen en leraren zich moeite geven. Een schitterende manier om de wintermaanden door te komen. Sinds twee jaar valt er, ergens in Nederland, ook nog op een heel andere manier van poëzie te genieten. Niet door ernaar te luisteren, maar door haar, terwijl je onderweg bent en van

het landschap geniet, op stille plekjes in de vorm van een plaquette alleen of met je gezelschap te lezen. Zoiets zou nogal mal zijn, als het niet ging om een wisselwerking tussen het landschap dat zich aan je oog voordoet en het betreffende gedicht. Dat laatste is dan ook de aanvaardbare grond waarop zich in Ravenstein in Noord-Brabant een aantal mensen inspannen om, natuurlijk ook uit liefde voor het eigen landschap en de plaatselijke soms fraaie monumenten, voor poëzie gevoeligen naar het stadje aan de Maas te lokken. Zaterdag 9 mei was er voor de derde maal opening van de route. Drie dichters lasen voor uit hun werk, er werd muziek gemaakt, een toespraak gehouden, en daarna kon het luchtig geklede gezelschap aan de wandel om de ‘poëziewandelroute’ van zo’n tweeëneenhalve kilometer af te leggen. Onder het motto, ontleend aan de postuum verschenen bundel *Vinger-afdrukken* van de vorig jaar gestorven

Herman de Coninck:
*Ik denk dat poëzie iets is als vinger-afdrukken
op het venster, waarachter een kind
dat niet kan slapen
te wachten staat op dag.*

Het zijn de eerste regels uit de bundel en het vervolg, overigens niet in de route opgenomen, geeft heel goed de sfeer weer, die je aangrijpt wanneer je de fietsroute gaat doen:

Uit aarde komt nevel,

*uit verdriet een soort ach. Wolken
zorgen voor vijftientig soorten licht.
Eigenlijk houden ze het tegen. Tegenlicht.*

*Het is nog te vroeg om nu te zijn.
Maar de rivieren
vertrekken alvast. Ze hebben het geruis
uit de zilverfabriek van de zee gehoord.*

Het gedicht gaat nog verder, maar, dan slaat het meer op De Conincks eigen situatie. Om een voorbeeld te geven van hoe het werkt, het volgende. In de wandelroute zijn 23 aandachtspunten opgenomen. Je vertrekt tussen de stadspomp en de midden in het stadje staande St. Luciakerk, wandelt langs een viertal fraaiigheden, zoals het raadhuis, genoemde kerk, een rest van verdedigingswerken en een klooster en komt bij een complex van seniorenwoningen. Dan volgt het eerste gedicht,

en blijkbaar is de perceptie van bejaardenwoningen toch al gauw: Alzheimer! Want het gedicht van Marijke van Hooff – overigens een verrassend sterke dichteres – laat er geen twijfel over bestaan dat een der personages in het volgende gedicht veel kwijt is:

Wat voorbij gaat

*Een rolstoel. Een terras. Een haven
Dochter wikkelt plaid
om moeders bleke benen.
Behoedzame schikgodin
van nutteloze zaken.*

*Dochter wijst het varen aan.
Moeder moet verdelen wat
haar verstand te boven gaat.
Plezier en jacht.*

*Zij strekt haar hand uit
naar een verenlijffe.
Eet gerust, zegt zij
terug bij oud voedstergedrag.*

*Waarom is een mus
geen dier om te strelen?*

Bij een oude stadsgracht lezen we van Albert Megens onder meer: 'De dichter moddert in het water, / zoekt naar de grond van zijn bestaan.'; in de Marktstraat met veel fraaie geveltjes verzucht Anna Enquist: 'Als de tocht niet meer voert naar de / plaats waar alles weer goed komt, 'wat houdt haar gaande? [...] De straatstenen houden haar gaande, / ogen likken de gevels, de keel / is gulzig naar lucht'. En op het huis van de bakker hebben ze van Jos Versteegen onder meer de regels geplaatst: 'Een plastic tas vol warm, welriekend leven, / zo vers en toch rijp en uitgegist, / droeg ik vanochtend door de najaarsmist. / De zon kwam op om dertien over zeven.'

Alles op de fiets

Zelf had ik toen al de fietsroute gedaan, de dinsdag ervoor, toen de organisatoren de boel al gereed hadden. Maar zo heet als het die zaterdag 9 mei was, zo nat en vol regenvlagen de dinsdag daarvóór. De fiets uit de achterbak getild, de broekspijpen in de sokken, het jack stevig aangesnoerd en op weg. Je rijdt meteen over de Maasdijk tussen bermen met hoog opschietend fluitekruid richting Demen en Dieden. Het boekje ‘Cultuurhistorische fietstocht en poëzieroute’ laat meer dan zestig plaatjes met uitleg zien van bijzondere kerkjes, boerderijen, herenhuizen, poeltjes en andere plekken die van historische waarde worden geacht. Ik zou er onderweg een paar over het hoofd zien, maar voor de meeste een diepe buiging maken. De regen deerde me niet echt, het lentegroen maakte de lichte ontberingen de moeite waard. Het vertrekpunt is mooi gelegen, op de Maasdijk. Aan de overkant springt de brug in vier bogen naar het noorden, het geel van de trein uit Roosendaal naar Nijmegen glijdt er tussendoor. Op een bordje in de berm is het gedicht ‘Rivier’ van Els van Stalborch, ook zonder (beslagen) bril leesbaar, afgedrukt. Ik lees onder meer dit:
*Ik zie de horizon vergloeien
in het doven van de zon.
Ik zie mijn schaduw groeien.
Verlegen stroomt de rivier
haar bedding uit. Zoveel regen
kan zij niet verdragen.
Wilgen schragen het water
op weg naar de zee.
In elke golfslag stroomt
mijn verlangen mee.*

Dat laatste gevoel deel ik, hier staande, gebogen over mijn zadel, niet bepaald, maar daar kan Els niets aan doen. Ik stap op. Daar is het kleine kerkje van Neerlangel. Bij de hoeve Sint Isidorus oefenen twee meisje in tennisslagen,

tegen de muur van de boerenschuur. Even verder trotseren andere meisjes de regen. Hun schommel, hangend aan de tak van een stevige beuk, zwiept half over de dijkweg heen. Verder is er in de verste verte geen voertuig of fietser te zien. Wel schapen in een wei. Tussen Demen en Dieden in met hun kerkjes en boerderijen stap ik uit bij wat in het boekje de Waardjes worden genoemd, poelen, bestaande uit wilgebomen langs sloot na sloot, hoog opschietend groen, moerassig. En dan is er dat heel boeiende gedicht van H.H. ter Balkt uit zijn bijna twintig jaar oude bundel *Waar de burchten stonden en de snoek zwom*. Over ‘Moerassen’, zeven kwatrijnen met elk een andere verwijzen naar het moeras-sige in het bestaan. Een paar van die strofen:

*De deur die niet opengaat,
Verdriet dat niet overgaat,
Vreugde die ten onder gaat,
dat is het moeras*

En ik denk aan de afgelopen weken, aan alles wat we moesten zien en horen in de media naar aanleiding van de verkiezingen, en lees:
*Geknikte tongen van leugens
en microfoons van 't wollegras
daar dichtbij is 't moeras,
daar liggen de moerassen*

*Zij die hersenspoelen
onder te grote lichten
en zij die poses aannemen
die zijn de moerassen*

Het is een gedicht dat ik ook aan de klas zou durven voorleggen, met een duidelijke parallelle structuur van de zeven strofen waaruit het bestaat. Ik word er bijna even regenachtig van als mijn jack, maar het gedicht is voor eeuwig in mijn geheugen gegrift. Voort naar het gedicht ‘Je bent zo stil en zacht’ van Pieter Boskma, dat won-

derlijk contrasteert met de betonnen kolos van PTT Telecommunicatie achter mij, maar inderdaad uitnodigt om op een bankje te gaan zitten en naar de oude Maasarm te turen. Dat is een wiel, zó mooi, met rietpluimen van het vorige jaar, laag akkermaalshout, lisdodden in aanbouw, het groene land daarachter, en weer een torentje waar een van de befaamdste kunstenaars uit de streek, Harrie Gerritz uit Wijchen, een signaal van zou maken, een teken. Met een zwaai moet je nu links af en min of meer terug, naar het vlekje Dennenburg, waar ze geducht aan het bouwen zijn. Maar dat merk ik pas na de pittigste trap van de hele tocht, de wind en de regen tegen voorhoofd en wangen, koud alsof het december is, mijn broek nat tot in het kruis. Deursen-Dennenburg. Lieve kleine meisjes met staartjes – ik zie jaren van jong ouderschap in een flits in mijn geheugen terugkeren – met hun rugzakjes op de fiets, met z’n drieën naast elkaar. Waarom ook niet? Ik blijf staan, even voorbij de school ‘De Vier Heemskinderen’, en vraag met Johanna Kruit

*Waar komt de wind vandaan
kun je zien wat je voelt?*

*Wie heeft alle dingen
die er zijn zo bedoeld?*

Johanna wist het antwoord wel. Zij was zeer gelovig. Maar zij weet mij pas echt te boeien met het gedicht dat ik, als ik door Huisseling ben gefietst – heerlijk, die bocht door de smalle Burgemeester van der Wielstraat met zijn statige herenhuizen – en neerstrijk bij een populierenbosje, een plek waar Jac. P. Thijsse een plaatje van zou hebben gemaakt of Willem Maris een schilderij. Een stukje uit een gedicht, dat tot in de details toe voor deze omgeving lijkt geschreven. ‘Mijn plek’ heet het:

*Bij die hoge wilgenbomen
aan het einde van de sloot
wil ik later graag gaan wonen.
Niemand die daar dan mocht komen.
Ik had een hek dat ging op slot.*

En dat is het aardige van deze route: de afwisseling in zachtheid en hardheid, scherpte en vriendelijkheid die de gedichten toevoegen aan het op zichzelf al zo bijzondere cultuurlandschap dat ik, fietsend en stilstaand, in mij opneem. Want ze sturen me ook in de richting van het bos, naar Koolwijk, waar een boerderij de associaties met een tweede meesterlijk gedicht van Ter Balkt oproept, het zoveelste waarin hij ‘oude gereedschap, mensheid moe’ bevraagt op zijn betekenis en functie. De bascule, die het lot van de varkens bepaalde: zwaar genoeg? dan naar de slacht. Uiteraard heb ik hier associaties met het verhaal van Koolhaas over het varken dat naar de slacht moet, ‘Mijnheer Tip is de dikste mijnheer’. Ter Balkt zegt het zo:
*De varkens knorden bang
achter hun schotten ‘Daar
kraakt de bascule! Een
van ons is er geweest.’*

*Het was alleen de familie,
de leden van de familie
die elkaar plechtig wogen
met roodverroeste gewichten.*

Een kleine grijsbruine pony loopt er aan de ketting, een combiner haalt het eerste gras binnen. Maar ik moet verder, ik ga, met al dat op- en af- en aangetrap de kuitspieren zo langzamerhand wel voelen. Door het bos, langs Herperduin op Herpen aan, waaraan Marijke van Hooff haar gedicht over een mistig dorp blijkt gewijd te hebben, dat nu weinig aan de verbeelding overlaat, maar dat je eigenlijk bij mist zou moeten lezen:

*Ik fantaseer huizen, kamers,
bewoners, luisterend naar
weemoedig stemmende sonates,
verhalen leend waar
men later om leert huilen.*

Ik peddel verder en zoek steun bij het Heilighartbeeld waar ik in Loon recht op aan fiets. ‘Heer, blijf bij ons’ staat er, uitgebeiteld in steen. Ik stap er af, naast het heel oude kerkje van Loon, de letters van ‘Avondgang’ van Marijke van Hooff – het laatste gedicht van de fietsroute – nog op het netvlies. Gelukkig is hier naast de kerk nog de kroeg. Café ‘De Loonse Eg’. Aan de Maasdijk, waar, even verderop, onder de autobrug en de spoorbrug door, de tocht begon. Moe maar voldaan, dat is een mooi cliché voor mijn ervaringen, maar in de geest verkwikt.

En de moraal?

Een poëzieroute kan aangelegd worden op basis van evergreens als Marsmans ‘Denkend aan Holland’ of ‘Ik ging naar Bommel om de brug te zien’ van Nijhoff, maar in Ravenstein hebben ze gekozen voor een mixture van hedendaagse, gerenommeerde dichters en dichters die niet door iedereen gekend zijn voor wie poëzie wat betekent. Dat is een interessant uitgangspunt, te meer, omdat men in Ravenstein de fietser en wandelaar elk jaar andere gedichten wil laten lezen. Ik zie voor de praktijk van CKV1 of (geïntegreerd) literatuuronderwijs drie aardige varianten. Ten eerste de route volgen zoals hij is uitgezet. Ik heb laten zien dat zulks een goede ervaring kan zijn, eens te meer wanneer je hem met meerderen doet, maar ook de individuele leerling zou er mee uit de voeten kunnen. Ten tweede kan ik mij voorstellen, dat je in de eigen omgeving met leerlingen zo’n route uitzet, waarbij het de taak van de leerlingen is om uit een ruim

aanbod van landschapsgedichten of ook andere verzen, van meer persoonlijke aard, een dialoog tot stand te brengen tussen het landschap en de dichters. Zoiets leert leerlingen een smaak ontwikkelen, keuzes doen en die verantwoorden en de relatie zien tussen binnen- en buitenwereld. En ten derde zou je, in het kader van de praktische activiteiten voor CKV1, het landschap met zijn bebouwing en personages kunnen zien als een bron tot creatief schrijven, tot zelf gedichten maken. Dat hier een zekere beperking dringend noodzakelijk is, kan een kind begrijpen. Bijvoorbeeld de directe omgeving van de school zou al tot zulk een groepsactiviteit kunnen uitnodigen. Maar gaat u vooral eens in het Land van Ravenstein kijken, dan weet u hoe het werkt. En het hóeft niet bij regen en wind, het kan ook zonder dat. Tot september blijft de route. En volgend jaar mei komt er weer een. ■

De routes in en om Ravenstein staan van mei tot september open. De wandelroute is geschreven door Jan Verhoeckx, met tekeningen van Henk van Drunen. De fietsroute is door de Heemkundekring Ravenstein en de Werkgroep Cultuur van de gemeente bezorgd, met foto’s en toelichting van Bart Tonies en een heel handige routekaart met de elf gedichten achterop. U kunt de brochures bekomen van de VVV’s van Ravenstein en Oss en in Hotel-Café ‘de Keurvorst’ te Ravenstein of de camping ‘Herperduin’.